

**ԹՈՒՐԻՔ ԿԱՆԱՆՅ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶՄՅՈՒՆՆԻԱՅԻ ՀԱՄԱՐ
ԹՈՒՐԻՔԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՀԱՎԱՔՆԵՐՈՒՄ¹**

Էլինա Զ. Միրզոյան

«Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամ, Հայաստան

Մուրթուսի զինադադարից հետո Թուրքիայի ողջ տարածքով կազմակերպվում են հանրահավաքներ, հանդիպումներ, բողոքի ցույցեր, որոնց մասնակցել են և՛ թուրք կանայք, և՛ տղամարդիկ: Սակայն Զմյուռնիայի գրավումը 1919 թ. մայիսի 15-ին պատճառ, կարելի է ասել, պատրվակ է դառնում, որ թուրք կանայք ոչ միայն մասնակցեն բացօթյա հանրահավաքներին, այլև նախաձեռնեն դրանք: Այդ հանրահավաքները կազմակերպվում են որպես Զմյուռնիայի «հունական օկուպացիայի դեմ պայքար», որոնք սկսվում են առաջադեմ քաղաքներից, հրապարակներից, թաղամասներից, ապա լայնամասշտաբ և զանգվածային են դառնում Թուրքիայի ողջ տարածքով: Հատուկ դրանց կազմակերպման և այդ գործընթացը վարելու ուղղությամբ Մուսթաֆա Բենալի (1934 թվականից՝ Աթաթյուրք) նախաձեռնությամբ ստեղծվում են կազմակերպություններ, ասոցիացաներ, հիմնադրամների մասնաճյուղեր, ինչպես նաև «Հավգա» շրջաբերականը:

Բանալի բառեր՝ թուրք կանայք, «Հավգա» շրջաբերական, Զմյուռնիա, «Ասրի» կանանց ասոցիացիա, «Ինաս» դարուֆյունուն, Հալիդե Էդիփ Ադըվար:

Հոդվածը ներկայացվել է՝ 25.12.2022: Ընդունվել է տպագրության՝ 02.04.2023:

The article was submitted on 25.12.2022 and accepted for publication on 02.04.2023.

Статья поступила 25.12.2022 и была принята к публикации 02.04.2023.

Ինչպես հղել՝ Էլինա Զ. Միրզոյան, «Թուրք կանանց ներգրավվածությունը Զմյուռնիայի համար թուրքական հանրահավաքներում», *Ցեղասպանագիտական հանդես* 11, no. 1 (2023), 90-102:

How to cite: Elina Z. Mirzoyan, “Involvement of Turkish Women in Turkish Rallies for Smyrna” *Ts’eghaspanagitakan handes* 11, no. 1 (2023), 90-102.

Как сослаться: Элина З. Мирзоян, “Участие турецких женщин в турецких митингах за Смирну,” *Цехаспанагитакан андес* 11, no. 1 (2023), 90-102.

---

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի (թեմայի ծածկագիր՝ 22YR-6A042) դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակում:

1919 թ. մայիսի 15-ին հույների՝ Զմյուռնիան թուրքերից ազատագրելը պատրվակ է դառնում թուրք կանանց հանրային հարթակներում առաջին պլան բերելու համար. Կ.Պոլսի (Ստամբուլ) տարբեր թաղամասերում անցկացվող հանրահավաքներում տղամարդկանց հետ և նրանց կողքին առաջին անգամ թուրք կանայք բարձրանում են ամբիոններ: Հանրահավաքների կազմակերպման աստիճանաբար լայնածավալ դարձող ողջ գործընթացը ղեկավարում էին Թուրքական օջախները (թուրք.՝ Türk Ocaklari), Ազգային կոնգրեսի կոմիտեն (թուրք.՝ Milli Kongre Cemiyeti), իրավունքների պաշտպանության ասոցիացիաները², դարուլֆյունունի³/համալսարանի դասախոսները, դպրոցների ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները, բարձր առաջադիմությամբ ուսանողուհիները, ինչպես նաև կանանց այլ կոմիտեներ, կազմակերպություններ, ինչպիսիք են՝ «Ասրի» կանանց ասոցիացիան (թուրք.՝ Asri Kadınlar Cemiyeti), «Անատոլիայի կանանց՝ հայրենիքի պաշտպանության կոմիտեն» (թուրք.՝ Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti⁴) և իզական ուղղվածությամբ դպրոցները⁵, մեր հակիրճ ձևակերպմամբ և դիտարկմամբ՝ ինտելեկտուալ կանայք, որոնք հիմնականում կամ բժշկության, կամ իրավաբանության ոլորտի ներկայացուցիչներ էին, ինչպես նաև գրող-հրապարակախոսներ: Կարելի է ասել, որ նրանք պետական կառավարման ներքին համայնքն էին ներկայացնում, այսինքն՝ պետական պաշտոն զբաղեցնողների կամ կանայք էին, կամ քույրերը, կամ էլ՝ ազգականները, այսինքն հիմնականում ներկայացնում էին մտավորականների էլիտան: Այս են փաստում այն կանանց մասին տեղեկատվությունները, որոնք մասնակից են եղել այդ հանրահավաքներին և դրանց կազմակերպչական աշխատանքներին: Ինչպես նաև հաճախ թվարկված կին ներկայացուցիչներն առաջին պլան էին բերում նաև առաջադիմությամբ աչքի ընկնող ուսանողուհիներին՝ հետագայում վերջիններիս ուղղությամբ ունենալով իրենց հաշվարկային նկրտումները: Այս նպատակով հատուկ մասնաճյուղեր էին

2 Serpil Çakir, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul, Metis Yayınları, 2011), 102.

3 Թուրք.՝ Darülfünun (կամ՝ Dar-ül Fünun): Արաբերեն գիտություն և տուն արմատներից կազմված այս բառը ժամանակակից թուրքերենում կիրառվում է որպես համալսարան: Թ-են այս բառն օգտագործվում էր օսմաներենում, սակայն գործածական է նաև ժամանակակից թուրքերենում՝ շեշտադրելու օսմանյան շրջանի համալսարան լինելու իմաստը: Որպես բարձրագույն ուսումնական հաստատության մոդել այն ստեղծվել է Օսմանյան կայսրության ժամանակ. ի սկզբանե հիմնադրվել է՝ կանխելու բարձրագույն կրթության համար Եվրոպա մեկնող երիտասարդների արտահոսքը Օսմանյան կայսրությունից: Մեդրեսեներից բացի՝ բարձրագույն կրթություն ստանալու համար նմանատիպ հաստատություն բացելու գաղափարն առաջին անգամ առաջ է քաշվել սուլթան Աբդուլ Մեջիդի օրոք: Առաջին դարուլֆյունունը բացվել է 1846 թ. հուլիսի 23-ին՝ այսօրվա համալսարանների օրինակով, և այն հայտնի է որպես Օսմանյան կայսրությունում հիմնադրված առաջին համալսարան: Այն բարեփոխվել է 1933 թ.՝ վերածվելով Ստամբուլի համալսարանի, տե՛ս Darülfünun Nedir? İlk Darülfünun Hangisidir, Ne Zaman Açılmıştır? at <https://www.milliyet.com.tr/egitim/darulfunun-nedir-ilk-darulfunun-hangisidir-ne-zaman-acilmistir-6522714>, դիտվել է՝ 08.25.2023:

4 Bekir Sitki Baykal, “Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1) (1984): 108-126.

5 Nuray Özdemir, “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını,” *Belgi Dergisi*, 21(1) (2021): 4.

բացում ժամանակի առաջատար կազմակերպությունները, ինչպես, օրինակ՝ օսման-յան «Կարմիր մահիկի» կանանց կենտրոնի ստամբուլյան մասնաճյուղը⁶, որը հատուկ կոմիտե էր կազմավորել «Իզմիրի հունական օկուպացիայից տուժածներին օժանդակելու համար»⁷:

Փողոցային ցույցեր, հանրահավաքներ, որոնց մասնակցում էին հազարավոր տղամարդիկ և կանայք, անցկացվում են ոչ միայն Կ.Պոլսի մեծ հրապարակներում, թաղամասերում, այլև Թուրքիայի փոքրասիական գրեթե բոլոր քաղաքներում: Սկզբնական շրջանում ցույցերին մասնակցում էին ն կանայք ն տղամարդիկ, իսկ Մուլլայում, Անկարայում, Սեբաստիայում, Էդիրնեում, Կաստամունում, Կոնիայում ցույցերն անցկացվում են միայն կանանց մասնակցությամբ, և որոշումներ կայացրել են միայն նրանք⁸: Այս հանրահավաքներին ելույթ ունեցողների մեծ մասը կին ուսուցիչներն էին, որոնց շրջանում մեծամասնություն էին կազմում «Ինաս» դարուլֆյունունի/համալսարանի⁹ ուսանողները, որոշ կոմիտեներին անդամակցող¹⁰, գլխավորապես՝ մտավորական կանայք:

Հալիդե Էդիսի Ադըվարն իր ելույթներով դառնում է թուրքական ազգայնական շարժման հանրահավաքների խորհրդանիշը¹¹:

Աթաթյուրքի հանձնարարականով հանրահավաքների կազմակերպչական աշխատանքները համակարգում էր «Հավա» շրջաբերականը (թուրք.՝ Havza Genelgesi), որը լույս էր տեսել 1919 թ. մայիսի 28-ին Սամսունում¹²: Այն, Աթաթյուրքի կարգադրությամբ, ստանձնում է կոնկրետ Զմյուռնիայի համար ամբողջ Թուրքիայի տարածքում հանրահավաքները կազմակերպելու գործառնություն¹³՝ առաջին պլան բերելով թուրք կանանց: «Հավա»-ն, որը թուրքական ազգայնական շարժման ժամանակահատվածում տպագրված առաջին շրջաբերականն էր,¹⁴ նաև հրապարակախոսական քարոզների ձևավորման լայն հարթակ էր, որում առանձին բաժին կար այլակրոնների մասին, ինչպես նաև այն ուղղորդում էր հանրահավաքների խոսքի ուղեգիծը, ծրագրային քայլերը. քարոզչական, հրապարակախոսական, հեռտորական խոսքի, խոսույթների, պատաստների վերնագրերի, արտահայտությունների, ձևակերպումների

6 Թուրք. անվանումը՝ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi:

7 Թուրք. անվանումը՝ İzmir Mazlumin-i Eytam ve Eramiline Muavenet Heyeti:

8 Hülya Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmaji İnşası (1928-1938)* (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019), 43.

9 Օսմանյան Թուրքիայի առաջին համալսարանը՝ նախատեսված միայն կանանց համար, որը հիմնադրվել է 1914 թ., տե՛ս Ali Arslan, Özlem Akpınar, “İnas Darülfünunu (1914-1921),” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/2 (2005), 225-234:

10 Özdemir, “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını,” 4.

11 İnci Enginün, Müjgân Cunbur, *Millî Mücadele’de Türk kadını* (Ankara: Türk Ticaret Bankası, 1983), 14.

12 Özdemir, “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını,” 4.

13 Նույն տեղում, 4-5:

14 “Havza Genelgesi Millî Mücadele Ruhunun Ete Kemige Bürünmüş Halidir,” <http://samsun.gov.tr/gazi-mustafa-kemal-aturkun-havzaya-gelisinin-100-yili-buyuk-coskuyla-kutlandi>, ղիսվել է՝ 01.11.2023:

ուղղությամբ աշխատում էին հիմնականում այն թուրք կին գրող մտավորականները, որոնք կարող էին մեծ լսարան ձևավորել:

Նպատակադիր և համակարգված աշխատանքների միջոցով աստիճանաբար ավելանում էր այս շրջաբերականով կազմակերպվող հավաքների ու բողոքի հեռագրերի թիվը, որն առանձին ուսումնասիրության ենթաթեմա է:

Այս շրջաբերականը, հանրահավաքային մշակույթ ձևավորելու և վարելու գործունեությամբ առաջին պլան բերելով թուրք կանանց, հայտարարում է, որ թուրք կնոջ դիրքորոշումը լսելն անհրաժեշտություն է ոչ միայն թուրքական հասարակության, այլև ողջ աշխարհի համար¹⁵:

Կանանց ելույթները, այս շրջաբերականին զուգահեռ, տպագրվում են այդօրյա պարբերական մամուլում՝ «Իքդամ» (İkdam), «Թանին» (Tanin), «Թասվիր-ի Էֆքար» (Tasvir-i Efkar) և «Վաքիթ» (Vakit)¹⁶:

Նշված թերթերը կարևորում էին նաև կանանց ելույթների շրջանառումը բոլոր հնարավոր եղանակներով՝ ապահովելով քարոզչության լայն լսարան:

Հանրահավաքները «Հավգա» շրջաբերականի այս աշխատանքների արդյունքում ծավալվում են նախ Կ.Պոլսի՝ տղամարդկանց հետ համակազմակերպված հանրահավաքներում, ապա գրեթե ամբողջ երկրով, բայց արդեն միայն կանանց առաջնորդությամբ և նրանց հանրային ելույթների կազմակերպմամբ:

Կ.Պոլսում կանանց առաջին արձագանքները, հակազդեցությունները

Առաջին բացօթյա հավաք-հանդիպումը, որին մասնակցում էին նաև թուրք կանայք, տեղի է ունեցել 1919 թ. մարտի 19-ին Ֆաթիհի¹⁷ դամբարանի մոտ. այն կազմակերպել էին «Ինաս» համալսարանը և «Ասրի» կանանց ասոցիացիան¹⁸ որպես բողոքի նշան ընդդեմ Մուդրոսի զինադադարի¹⁹:

Հանդիպմանը Ղուրան է ընթերցվում: Աղոթքից հետո դարույֆյունունի գրականության ֆակուլտետի ուսանողուհիներից մեկն ընթերցում է բանաստեղծ, գրող, դրամատուրգ և դիվանագետ Աբդուլհակ Համիտ (Թարհան) Բեյի «Այցելություն Ֆաթիհի գերեզման»²⁰ բանաստեղծությունը, ապա դարույֆյունունի շրջանավարտ Մեդիհա Մուզաֆեր Հանըմն իր «հայրենասիրական ցույցով» է ելույթ ունենում. «Մենք

15 Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadelede Protesto ve Mitingler,” *Türkler Ansiklopedisi*, Vol. 15 (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 727.

16 Özdemir, “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını,” 4.

17 Մեհմեդ II Ֆաթիհը, ով հայտնի է նաև Ֆաթիհ Մեհմեդ Սուլթան անվամբ (կարճ տարբերակով՝ Ֆաթիհ), Օսմանյան կայսրության 7-րդ փառիշահն է, ով կառավարել է 1444-1446 և 1451-1481 թվականներին:

18 «Ասրի» կանանց ասոցիացիան հիմնադրել են «Ինաս» դարույֆյունունի շրջանավարտներն ու ուսանողները 1918 թ. Կ.Պոլսում, տե՛ս “Asri Kadın Cemiyeti,” İnci, 1 Şubat 1919, No 1, 2, Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul, Metis Yayınları, 2011), 87-103:

19 Նույն տեղում, տե՛ս նաև Özdemir, “Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını,” 5.

20 “İstanbul Türk Kalacaktır,” *İkdam*, 20 Mart 1919, 2.

Ստամբուլից չենք գնալու: Չենք գնալու: Չենք գնալու...»,- այս կոչը միաբերան կրկնում են հանդիպմանը ներկա բոլոր տիկիները²¹: Ավելի ուշ «Ասրի» կանանց ասոցիացիայի անունից ելույթ է ունենում Նաջիե Ֆահամ Հանըմը. «Պատերազմի տարիներին առանց ազգի կարծիքը հաշվի առնելու, քաղաքական և վարչական պատճառով՝ հայերի մի մասին տարագրելու (թուրք.՝ tehcir) համար ամբողջ անգր պետք է տուժի: Եվ գուցե ռազմական պատճառով է դա եղել, ինչո՞ւ պետք է ամբողջ ազգը պատասխանատվություն կրի դրա համար»²², - ապա շարունակում է, որ ամբողջ ազգը չի կարող պատժվել պատերազմի տարիներին «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի վարած քաղաքականության համար²³:

Կ.Պոլսում արդեն ձևավորված ցուցարար կանանց խումբը սկսում է կենտրոնացնել իր ողջ ներուժը՝ արձագանքելու և դատապարտելու Զմյուռնիայի գրավումը: Թուրք կանայք մայիսի 16-ից սկսում են իրենց բողոքի ձայնն արտահայտել Կ.Պոլսի գրեթե բոլոր թաղամասերում: Նրանք, որպես Զմյուռնիայի համար սգի դրսևորում, որոշում են չայցելել ժամանցի վայրեր, կինոթատրոններ և թատրոններ: Կարճ ժամանակով փակվում են նաև դպրոցներն ու աշխատատեղերը: Դասադուլ և գործադուլ է հայտարարվում ամբողջ Կ.Պոլսում²⁴:

Զմյուռնիայի գրավման դեմ թուրքական պայքարի հանրահավաքներին միանում են դարուլֆյունունի/համալսարանի ուսանողները՝ անվանի բժիշկ Բեսիմ Օմեր փաշայի նախագահությամբ՝ 1919 թ. մայիսի 18-ին դարուլֆյունունում կազմակերպելով ժողով: Դասադուլ է հայտարարվում, և յուրաքանչյուր ֆակուլտետից առաջադեմ ներկայացուցիչներ են ընտրվում՝ ժողովների ամբիոններից ելույթ ունենալու համար, որին ակտիվորեն մասնակցում էին դասախոսները և ուսանողները: Հատկապես ընդգծված կերպով նախաձեռնող մասնակցություն են ցուցաբերում իրավաբանության, բժշկագիտության ֆակուլտետների մասնագետները, ինչպես նաև պետական որոշ այրեր: Ելույթների շարքը մեծ լսարան է ձևավորում, գլխավորապես՝ երիտասարդ և արդեն կայացած կանանց ելույթներից հատվածներ են տպագրվում «Թասվիր-ի Էֆքյար» թերթում, օրինակ՝ «Մենք ներկայացնում ենք թուրք երիտասարդությունը: Մենք նույնպես համաձայն ենք բողոքի ձայն բարձրացնելու Զմյուռնիայի համար այս տարբերակով պայքարին. թուրք երիտասարդները միշտ իրենց կողքին կտեսնեն կանանց, այն էլ՝ լուսավոր կանանց: Վստահ եղեք դրանում: Եթե պետք լինի, մենք կգոհվենք երիտասարդության կողքին և հանուն մեր երկրի»²⁵:

Հանդիպման ավարտին համակարգող խորհուրդը որոշում է բողոքի ցույցեր անցկացնել Կ.Պոլսի տարբեր թաղամասերի հրապարակներում: Հանրահավաքներին արդյունավետ ելույթներ են ունենում Թուրքական օջախի այնպիսի առաջատար

21 “Ulvi Bir Tezahür,” *Genç Kadın*, 27 Mart 1919, No 7, 108, “Fatih Cami-i Şerifinde,” *Hadisat*, 20 Mart 1919, 1.

22 “İstanbul Türk Kalacaktır,” *İkdam*, 20 Mart 1919, 2.

23 Özdemir, “*Millî Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını*,” 5.

24 “İzmir Hadisesinin İstanbul Vilayetindeki Tesirati,” *İkdam*, 19 Mayıs 1919, 1.

25 “Darülfünun’da İçtima ve Tezahüratin Devami,” *Tasvir-i Efkâr*, 19 Mayıs 1919, 1.

գործիչներ, ինչպիսիք են՝ Հալիդե Էդիպի Ադըվար, Համդուլլահ Սուփիի Թ-անրըռյվեր, Մեհմեդ Էմին Յուրդաքուլ և բժիշկ Սաբիթ Բեյ²⁶: Դարուֆյունունի ուսանողուհիները նույնպես կարևոր դեր են ունենում այս հանրահավաքների կազմակերպման գործում. «Ինաս» դարուֆյունունի ուսանողուհիներից Մելիհա Հանըմը²⁷, որի անունը հաճախ է շրջանառվում որպես հանրահավաքներին ազդեցիկ խոսք ունեցողի, ինչպես նաև Հալիդե Էդիպի կողքին գրեթե մշտապես ներկայացող անձի, բարձրանում է ամբիոն՝ ներկայացնելու երիտասարդությունը՝ «ժողովրդին դիմադրության կոչ անելով»²⁸:

Մեծ արձագանք ու լսարան ապահովելուց հետո այս հանրահավաքները՝ ավելի կազմակերպված, շարունակվում են Կ.Պոլսի այլ թաղամասերում և տարբեր հրապարակներում:

Կանայք Ֆաթիհի առաջին բացօթյա հանրահավաքում

Կ.Պոլսում առաջին բացօթյա հավաքը, արդեն հանրահավաքի ձևաչափով՝ ի նշան բողոքի Զմյուռնիայի գրավման, տեղի է ունենում Ֆաթիհի քաղաքապետարանի շենքի դիմաց 1919 թ. մայիսի 19-ին²⁹: Հանրահավաքի օրը Կ.Պոլսի առևտրականներն ու վաճառականները փակում են իրենց խանութները: Կրկին դասադուլ և գործադուլ է հայտարարվում, Ֆաթիհի զբոսայգում տեղի է ունենում մեծ հանրահավաք: Հանրահավաքի հինգ բանախոսից երկուսը կանայք էին՝ Հալիդե Էդիպը և վերոհիշյալ ուսանողուհի Մելիհա Հանըմը: Հալիդե Էդիպը, որ նախկինում ելույթ էր ունեցել բազմաթիվ փակ դահլիճներում, առաջին անգամ հրապարակային խոսքով հանդես է գալիս բացօթյա հանրահավաքի ժամանակ: Այսինքն՝ նա, խախտելով իսլամադավան կնոջ՝ միայն փակ տարածքներում բանախոսելու կարգը, արդեն հանրային խոսքով հրապարակներում ներկայանալու ավանդույթն է ձևավորում: Փաստորեն, Զմյուռնիայի գրավումը թուրք կանանց ստիպում է հերթական քայլը կատարել նաև թուրք կանանց կարգավիճակի փոփոխության հարցում³⁰:

Հալիդե Էդիպը, որ հանրահավաքի առաջին բանախոսն էր, իր «Թուրքի փորձությունը կրակի միջով» (Türkün Ateşle İmtihani) վերնագրով աշխատությունում նկարագրում է այն զգացումները, որոնք ամբիոն բարձրանալիս է ունեցել. «Մարդիկ հավաքվել էին Ֆաթիհի քաղաքապետարանի դիմաց: Պետք է խոսեի պատշգամբից:

26 Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadelede Yapılan Mitinglerde Türk Ocaklarının Rolü ve Hamdullah Suphi,” *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, ed. Mehmet Şahingöz, Alper Alp (Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 2016), 34.

27 Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)* (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998), 72-73. St’u ‘usul’ Kurtuluş ve kuruluşun sembol kenti İzmir, Sempozyumu bildirileri, 26-28 Eylül 2012 (Ankara 2015),/ <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/KURULU%C5%9EUN-VE-KURTULU%C5%9EUN-SEMBOL-KENT%C4%B0-%C4%B0ZM%C4%B0R-SEMPOZYUMU-B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0LER%C4%B0-YEDEK1>, դիտվել է՝ 01.11.2023:

28 Korkud Aydın, “*Millî Mücadele Dönemi İstanbul Öğrenci Hareketleri (1918-1922)*” (Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâziğ, 2011), 4-5.

29 “Fatih’te İstanbul Ahalisinin Muazzam Mitingi,” *Memleket*, 20 Mayıs 1919, 1, “Sevgili İzmir İçin İstanbul Müslümanlarının Dünkü Tezahürati,” *İkdam*, 20 Mayıs 1919, 1.

30 Zeki Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları* (Ankara, Cem Web Ofset, 2006), 89.

Մինչ ես մտածում էի, թե արդյոք հնարավոր կլինի իմ ձայնը լսելի դարձնել լայնազանգված ներկաներին, մի դրամատիկ իրադարձություն ստիպեց ինձ մոռանալ այս անհանգստությունը: Շենքի վերևում քամուց ծածանվում էին կիսալուսնի ու աստղի կարմիր դրոշները, մինչդեռ ներքևի պատշգամբից սև կտոր էր կախված: Կարծես երկաթե ցանկապատի սև ծածկույթի վրա կանգնած էին մարդիկ՝ ծովի առջև: Հավաքվածների կենտրոնում զինվորներ ու սպաներ էին: Նրանց շուրջը կանայք էին, հիմնականում՝ երիտասարդ՝ սեւ չադրաներով: Նրանք բոլորը սպասում էին իմ ելույթին: Բայց մարդ չի էլ գիտակցում, թե ինչ է կատարվում. նրանց փայլող աչքերը ոգեշնչում ու թելադրում էին այն, ինչ կասվեր...»³¹:

Հալիդե Էդիբը շարունակում է. «Մուսուլմաններ, թուրքեր, թուրքերն ու մահմեդականներն այսօր ապրում են իրենց ամենասև օրերը. գիշեր... մնթ գիշեր... Բայց մարդկային կյանքում գիշեր չկա առանց առավոտի: Միգուցե վաղը մի պայծառ առավոտ բարձրանա...: Հրացանն ու թնդանոթն ընկնում են, բայց Հաքն (թուրք.՝ Hak)³² ու Ալլահը մնում են: Միրո ու ազգի զգացում կա մեր սրտերում. երեխաներ ու մայրեր... դուք չեք վախենա, տիկնայք, թուրքեր, մուսուլմաններ: Մենք ապացուցել ենք, որ աշխարհում արժանի ենք ազգ համարվելուն...»:

Հալիդե Էդիբին այս ելույթում կիրառում է քաղաքական, կրոնական թեմատիկ շահարկումներ: Զգալով, որ նպատակային կիրառած իր հնարները մեծ ազդեցություն են ունենում ամբողջված լսարանի վրա, շարունակում է. «Մենք չենք կարող ստիպել նրանց լսել մեր խոսքերը (նկատի ունի, իր ձևակերպմամբ, օկուպացիոն ուժերին՝ Է.Մ.): Մենք կարող ենք ստիպել մեր Փառիշահին³³ լսել մեր խոսքերը: Հիմա մենք մեր տղամարդկանց հետ և նրանց կողքին ուզում ենք պայքարել ոչ միայն ռազմի դաշտում, այլև թիկունքում, ինչը կներկայացնի ազգի սրտից բխող ամենաուժեղ, ամենաազգային և ամենաքաջ ազգը...: Մենք ժողովրդի ապրումները փոխանցում ենք մեր Փառիշահին և ասում, որ ապրում ենք մույթ օրեր. այսօր բոլորը լռում են, սակայն կարևորը՝ այսօր թուրքերն ու մուսուլմանները հավաքված են Փառիշահի շուրջը»³⁴:

Այս ելույթը մեծ արձագանք է ստանում ժողովականների շրջանում: Հալիդե Էդիբը դառնում է հանրահավաքների սպասված բանախոսը: Նա այս ելույթով հասարակական լայն շրջանակներին ներարկում է *Զմյոռնիայի գրավման դեմ պայքարի գաղափարը*, և, այդ ելույթը, նրանց գնահատականով, *դառնում է իրենց ազգային ինքնության գիտակցության ձևավորման կարևոր անկյունաքարերից*: Հալիդե Էդիբը, որի անունը գրեթե նույնացվում է թուրքական ազգայնական շարժման հանրահավաքների հետ, մեծ բազմության առջև իր այս ելույթներով փորձում է, ինչպես ինքն է իր նյութերում նշում, վերակենդանացնել թուրքական ոգին, կերտել վերազարթոնքը և ազգային ինքնությունը :

31 Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani* (İstanbul, Atlas Kitabevi, 1992), 29.

32 Հաք (թուրք.՝ Hak), 1. Աստծո անուններից մեկը, 2. արդարություն: Տե՛ս Արիստակես Պոհճալեան, *Թրքերենի-հայերէն սոճեռն բառարան* (İstanbul, İpomet Matbaası, 1996), 180:

33 *Փառիշահ*, թագավոր արքա, տե՛ս Պոհճալեան, *Թրքերենի-հայերէն սոճեռն բառարան*, 375:

34 Halide Edib Adivar, *Türkün Ateşle*, 30, “Sevgili İzmir için İstanbul Müslümanlarının Dünkü Tezahürati,” *İkdam*, 20 Mayıs 1919, 1.

Հանրահավաքն ավարտվում է Մելիհա Հանըմի ելույթով. «Մենք խորապես հավատում ենք, որ պիտի ապրենք մեր հայրենիքը փրկելու համար, որ մեր բռնացած իրավունքն անշուշտ պիտի վերականգնվի՝ ապավինելով մեր մեծ Ալլահին»³⁵:

Ավարտին Հալիդեին և երկու երիտասարդ կանանց հանձնարարվում է հեռագիր ուղարկել ԱՄՆ նախագահ Վուդրո Վիլսոնին՝ բողոքելով «Թուրքիան բռնագրավելու» դեմ³⁶:

Հանրահավաքները հաջորդաբար շարունակվում են այլ թաղամասերում ևս: Հաջորդ օրը կազմակերպվում է Սկյութարում: Կ.Պոլսում տեղի ունեցած երկրորդ հանրահավաքը տեղի է ունենում Սկյութարում 1919 թ. մայիսի 20-ին³⁷: Սկյութարի ողջ ժողովուրդը շտապում է մասնակից դառնալու այս գանգվածային հանրահավաքին: Ութ բանախոսից երեքը կին էր. նրանցից «Ասրի» կանանց ասոցիացիայի ներկայացուցիչ տիկին Սաբահաթը նշել է. «Մեր աչքի առաջ գունեղ գորգի պես փովել էր հոծ բազմություն: Ոգևորված ժողովուրդը ո՛չ արևին էր նայում, ո՛չ քամուն, անընդհատ ծածանվում էր՝ ամեն պահ մի քիչ ավելի մեծանալով, շատանալով, ծավալվելով»³⁸:

Ապա ելույթը շարունակում է. «...Հույները վերցրին Իզմիրը, որի կյանքն ու հոգին թուրքական է: Միգուցե վաղը նրանք ցանկանան մեր Կոնիան, Բուրսան, և, այո՛, մեր շատ սիրելի Ստամբուլը, որն իր բոլոր գեղեցկություններով գրավում է անգամ չար աչքը»³⁹: Այնուհետև «Ասրի» կանանց ասոցիացիայի անդամ Նաջիե Ֆահամ Հանըմն այս հանրահավաքի շրջանակում Զմյոտնիայի մասին շարունակում է. «Զմյոտնիան չի կարող ջնջվել մեր երկրի պատմությունից և աշխարհագրությունից....

Կեցցե՛ն ողջ ազգը և իսլամական աշխարհը⁴⁰»:

Նա հայտարարում է, որ տղամարդիկ մենակ չեն այս պայքարում, որ նրանց թիկունքում կանգնած են կանայք, շեշտադրելով, որ սա պայքար է թյուրքականության համար, որին պետք է մասնակից դառնան նաև կանայք:

Որպես վերջին կին բանախոս ելույթ է ունենում ֆրանսերենի ուսուցչուհի Զելիհա Հանըմը (հատկանշական է, որ մեծ ուշադրություն էին դարձնում հրապարակախոսական խոսույթներին և ձևակերպումներին. այս ուղղությամբ հատուկ մասնագետների էր հանձնարարվում աշխատանքը): Նա հայտարարում է. «Իզմիրը մերն է, և մերը կմնա: Իզմիրը թուրքերի պատիվն է, արյունն ու հոգին: Թուրքերը չեն կարող ապրել առանց Իզմիրի, Կոնիայի և Ստամբուլի»⁴¹: Հանրահավաքներն ավարտվում էին հստակ որոշումներով. սահմանվում էր հետագա քայլերի հաջորդականությունը: Հատուկ խոսույթներ և ձևակերպումներ մի քանի անգամ կրկնել էին տալիս հանրահավաքի մասնակիցներին, ինչպես, օրինակ՝ ելույթի ավարտին՝ «Իզմիրը մերն է»:⁴² Մեր

35 Kemal Ariburnu, *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri* (Ankara, Yeni Desen Matbaasi, 1975), 18.

36 Նույն տեղում, 18:

37 “Dün de Üsküdar’da Büyük Bir İctima Akd Edildi,” *Hadisat*, 21 Mayıs 1919, 1.

38 Sabahat Filmer, *Atatürk Yolunda Büyük Adımlar* (İstanbul, Gül Matbaasi, 1983), 49.

39 “İzmir Hadisesi Milletın Kalbine Kök Saldi,” *İkdam*, 21 Mayıs 1919, 1.

40 Նույն տեղում:

41 “Üsküdar’da İkinci Büyük Miting,” *Vakit*, 21 Mayıs 1919, 1-2.

դիտարկմամբ՝ թուրքական լեզվամշակույթում քաղաքական խոսույթը, որպես կանոն, ավանդաբար փոխանցվում է. թուրքական «...մերն է» ձևակերպումը շրջանատության մեջ է դրվում նաև այլ հանրահավաքների ժամանակ: Այն դիտարկում ենք նաև ադրբեջանական այսպես կոչված պայքարի համատեքստում ներդրված «Karabağ bizimdir» (Ղարաբաղը մերն է) լեզվաքարոզչական ձևակերպման նախատիպ:

Ապա հանրահավաք է կազմակերպվում Մաքքըքոյում (Բաքըքոյոյ), որին մասնակցում են միայն կանայք: Հանրահավաքին որոշում են պատվիրակություն ձևավորել և հուշագիր ներկայացնել Դաշնակից ուժերին՝ հայտարարելով, որ վճռական են չտալ Իզմիրը»⁴²:

1919 թ. մայիսի 22-ին Քաղըքոյի հրապարակում տեղի է ունենում հանրահավաք, որին, չնայած հորդառատ անձրևին (ինչպես հիշատակվում է մասնագիտական աղբյուրներում), մասնակցում է 20-30 հազար մարդ⁴³: «Ինաս» դարուվճյունունի աշակերտուհի Մյունեվվեր Սաիմե Հանըմը հայտարարում է. «Եկել է քիչն ասելու և ավելին անելու ժամանակը: Միայն ողբում ենք՝ սիրտ չկա. ո՞վ է մեր հեկեկոցը լսելու...»⁴⁴:

Նա իր ելույթով ժողովրդին պայքարի կոչ է անում, ինչը դաշնակից պետությունների ճնշման ներքո դիտարկում են որպես սադրիչ քայլ և հանրահավաքից հետո փորձում են ձերբակալել նրան: Սակայն նա փախչում է՝ հաստատվելով բանակում և շարունակելով իր պայքարը ռազմաճակատում՝ հիսնապետի կոչումով⁴⁵:

Հետագա հանրահավաքներին Հալիդե Էդիփը և թուրք ժողովրդին, և իսլամական աշխարհին կոչ է անում թուրքական պայքարը շարունակել՝ ավելի մեծ ներուժ գործադրելով⁴⁶: Ելույթներից մեկի վերջում նա հանրահավաքի ներկաներին ստիպում է քանիցս երդվել՝ վկայակոչելով Ալլահին, որ չեն վարանի մեռնել թուրքական դրոշի, թուրքերի իրավունքների ու անկախության համար, չեն խոնարհվի ոչ մի ուժի առաջ: Ներկաներից շատերի շրջանում Էդիփի այս վճռական շեշտադրումները զայրույթ են առաջացնում, և նրա կոչին բացասաբար արձագանքողներ էլ են լինում այն համոզումով, որ նա «Ալլահի անունից» ստիպում է ներկաներին հառաչել: Հալիդե Էդիփն այս ելույթով բացահայտորեն դրդում է ժողովրդին գործնական պայքարի, որում նա հիմնականում կիրառում էր ազգայնական և կրոնական խոսույթի հնարներ՝ «խոսելով Ալլահի և ազգի անունից»⁴⁷: Այդ իսկ պատճառով նրա ելույթները ժամանակ առ ժամանակ ենթարկվում էին գրաքննության: Սակայն դրանք թուրքական աղբյուրներում հիշատակվում են որպես զինադադարի հանրահավաքների ամենա-

42 “Makriköy’deki Miting,” *Vakit*, 22 Mayıs 1919, 2, “Makriköy Hanimlarının Mitingi,” *İkdam*, 21 Mayıs 1919, 1.

43 Zekeriya Türkmen, *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul Mitingleri* (Ankara, Berikan Yayınevi, 2016), 105.

44 “Kadiköylülerin Dünkü Muazzam Mitingi,” *Vakit*, 23 Mayıs 1919, 1.

45 Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda*, 76, Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri* (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975), 106, “Kadiköylülerin Dünkü Muazzam Mitingi,” *Vakit*, 23 Mayıs 1919, 1.

46 Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle*, 31.

47 Kemal Ariburnu, *Milli Mücadelede*, 38.

արդյունավետ ու ամենահիշարժան ելույթներ⁴⁸: Իր ելույթում նաև քննադատում է եվրոպական տերություններին կողմնակալ վերաբերմունքի համար⁴⁹: Դաշնակից տերությունների ճնշման ներքո՝ վերոնշյալ ելույթի պատճառով Հալիդե Էդիփին նույնիսկ ձեռքակալելու հրաման է տրվում. մեղադրանք է առաջադրվում, որ նա կրոնական քարոզչության թաքնված միտումներ է ունեցել՝ այլակրոն ներկաներին ուղղված⁵⁰: Հանրահավաքային ելույթներում նա, թեև աշխարհիկացման ակնհայտ գործընթացներին, ոչ միայն թուրք, այլև ողջ իսլամական աշխարհի ներուժն էր փորձում կենտրոնացնել իր կիրառած խոսքամշակութային հնարներով. գործածում էր կրոնական բառեր, արտահայտչաձևեր, շահարկում կրոնական վախերը:

Քանի որ աստիճանաբար նման զանգվածային ծավալ և ազդեցություն են ստանում հանրահավաքները, նրանց արգելում են բաց տարածքներում ցույցեր կազմակերպել. հավաքներն անցկացվում էին Ազգային ժողովում, արդեն տղամարդկանց միջոցով և մասնակցությամբ:

Սակայն այլ քաղաքներում (Անկարա, Էդիրնե, Սերաստիա, Կաստամոնու, Կոնիա) շարունակվում են ցույցերը Կ.Պոլսի հանրահավաքների բովանդակությամբ և ուղեգծով⁵¹:

1919 թ. մայիսի 22-ին Սիլվանի (Տիգրանակերտ) հանրահավաքի ավարտին «երեսուն հազար կանանց անունից» ֆրանսերեն հեռագիր են հղում Կ.Պոլսում Դաշնակից ուժերի ներկայացուցիչներին և Վուդրո Վիլսոնի կնոջը՝ նշելով, որ «Իզմիրի օկուպացիան մի արարք է, որը լիովին դեմ է մարդկությանն ու արդարությանը»⁵²: Փաստորեն, այս հանրահավաքներով այլ տերությունների առաջնորդների կանանց հետ բանակցելու մշակույթ է նաև ձևավորվում:

Որպես միայն թուրք կանանց մասնակցությամբ և նրանց առաջնորդությամբ հանրահավաք հիշատակվում է Կաստամոնուում 1919 թ. դեկտ. 10-ին կազմակերպած պատմական ցույց-ժողովը⁵³ ոստիկանության տնօրեն Հալիլ Բեյի կին Ջեքիեի Հանրմի գլխավորությամբ: Ավելի քան երեք հազար կին է մասնակցում այս հանրահավաքին: Ըստ որդեգրված սկզբունքների՝ որոշվում է հեռագրեր ուղարկել մեծ տերությունների

48 “İstanbul’un Bütün Müslüman Halkı, Hakkını İstemek, Adaletsizliğe Bağırarak İçin Dün Sultan Ahmet’te Toplandı,” *Hadisat*, 24 Mayıs 1919, 1, “Yüz Bin Müslüman Sultan Ahmet Meydanında Muazzam Bir Miting Akd Eyledi,” *İkdam*, 24 Nisan 1919, 1.

49 “İzmir’in İşgalinin Kalb-i Millette Açtığı Yara...,” *İkdam*, 23 Mayıs 1919, 1, “Kadıköylülerin Dünkü Muazzam Mitingi,” *Vakit*, 23 Mayıs 1919, 1.

50 “İstanbul’un Bütün Müslüman Halkı, Hakkını İstemek, Adaletsizliğe Bağırarak İçin Dün Sultan Ahmet’te Toplandı,” *Hadisat*, 24 Mayıs 1919, 1, “Yüz Bin Müslüman Sultan Ahmet Meydanında Muazzam Bir Miting Akd Eyledi,” *İkdam*, 24 Nisan 1919, 1.

51 İnci Enginün, Müjgân Cunbur, Milli Mücadele’de, 14, Hülya Yalçın, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938),” (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019), 43, Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadelede Protesto ve Mitingler,” *Türkler Ansiklopedisi*, Vol.15 (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002):

52 BOA, HR:SYS, 3552-5.

53 Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin, 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 10-11 Aralık 1994, Kastamonu (Ankara, ATAM Yayınları, 1996), 40.

առաջին կանանց: Կաստամոնուի մուսուլման կանանց անունից հանրահավաքի կոմիտեի ստորագրած այս հեռագրերում բողոքարկվում է նաև Ուրֆայի, Մարաշի և Ալյաթայի, իրենց ձևակերպմամբ, բռնագրավումը՝ հայտնելով, որ իրենք վճռական են տրամադրված և թույլ չեն տա, որ իրենց երկիրը քայքայվի⁵⁴:

Կանանց մյուս ժողովը տեղի է ունենում Կոնիայում 1920 թ. հունվարի 8-ին՝ ընդդեմ Զմյուռնիայում և նրա շրջակայքում «հույների վայրագությունների» և Ադանայի հայերի հետ համագործակցությամբ ֆրանսիացիների իրականացրած «օկուպացիայի» և գործած «անարդարության»⁵⁵:

Փաստորեն, Թուրքիայի փոքրասիական քաղաքներում շարունակում են տեղի ունենալ կանանց ժողովներ⁵⁶:

Այսպես, թուրք կանայք հանրահավաքները սկսում են՝ Զմյուռնիայի՝ հույների գրավման դեմ համաթուրքական և համաիսլամական բողոքի շարժում ձևավորելու նպատակով, սակայն ընթացքում առաջ են քաշում հետևյալ թեմաները՝ բռնությունների և, իրենց ձևակերպմամբ, օկուպացիաների դեմ պայքարի գիտակցման սերմանում, ազգային ինքնագիտակցության կարևորության շեշտադրում, թուրքականություն, իսլամ, մայրություն և նահատակություն, ազգային գաղափարախոսություն, ատելություն:

Կանայք, որոնք իրենց ելույթներում շեշտադրում էին, թե իբր իրենք պատրաստակամ են իրենց կյանքը զոհաբերելու հանուն հայրենիքի, գրավում են հասարակության ուշադրությունը և ավելի մեծ ազդեցություն ունենում. նրանց հաջողվել էր հեշտությամբ ստանալ հասարակության վստահությունը: Կարծում ենք՝ այլ պատճառ ևս կար. պատերազմի հետևանքով տղամարդկանց թիվը զգալիորեն պակասել էր:

Սկզբնական շրջանում հանրահավաքների անցկացման համար ընտրում էին առավել զարգացած կենտրոնական քաղաքները, ապա աստիճանաբար ծավալվում են ողջ երկրով մեկ:

Այսպիսով, Թուրքիայի ողջ տարածքով անցկացված հանրահավաքների միջոցով թուրքական ազգայնական շարժումն իր նպատակային ազդեցությունն է ունենում հասարակական կարծիքի ձևավորման, ինչպես նաև ուժերի կենտրոնացման վրա՝ թուրքական ազգայնական շարժման տարածման և քարոզչության ուղղությամբ:

---

54 “Hanım larimizin Mitingi,” Açık Söz, 14 Aralık 1919, 1-2, Mustafa Eski, “İlk Kadın Mitingi,” Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 10-11 Aralık 1994, Kastamonu (Ankara, ATAM Yayınları, 1996), 40.

55 BOA, DH. ŞFR, 643-101, R.25.08.1335, Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri* (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1975), 108. Ahmet Avanas, *Milli Mücadelede Konya* (Ankara, ATAM Yayınları, 1998), 39-41.

56 Özdemir, “*Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını*,” 17-18.

INVOLVEMENT OF TURKISH WOMEN IN TURKISH RALLIES FOR SMYRNA

Elina Z. Mirzoyan

Armenian Genocide Museum-Institute Foundation, Armenia

SUMMARY

After the Armistice of Mudros, rallies, demonstrations and protests were organized throughout Turkey with the participation of Turkish women and men. However, the liberation of Smyrna by the Greeks on 15 May 1919, became an initiator, one might say, a pretext for Turkish women to participate in open-air demonstrations and organize and initiate the organization of these rallies. The rallies were organized as a “fight against the Greek occupation” of Smyrna, which started from the advanced cities, city squares, and districts, and then became large-scale and massive throughout Turkey. Organizations, associations, departments of foundations, as well as the Havza Circular, are created at the initiative of Atatürk specifically to organize these rallies and manage the entire process.

Keywords: Turkish women, Havza Circular, Smyrna, Asri Women’s Association, Inas Darulfunun, Halide Edip Adivar.

УЧАСТИЕ ТУРЕЦКИХ ЖЕНЩИН В ТУРЕЦКИХ МИТИНГАХ ЗА СМИРНУ

Элина З. Мирзоян

Фонд “Музей-институт Геноцида армян,” Армения

РЕЗЮМЕ

После Мудросского перемирия по всей территории Турции организуются митинги, демонстрации и акции протеста, в которых участвуют как турецкие женщины, так и мужчины. Однако освобождение Смирны греками 15 мая 1919 года становится поводом, можно сказать, предлогом для турецких женщин не только участвовать в уличных митингах, но и самим организовывать и инициировать эти митинги. Митинги организуются как “борьба против греческой оккупации” Смирны, начинаются с передовых городов, городских площадей, районов, а затем становятся ширококомасштабными и массовыми по всей территории Турции. Организации, ассоциации, отделения фондов, а также циркуляр “Хавза” создаются по инициативе Ататюрка специально для организации этих митингов и управления всем этим процессом.

Ключевые слова: турецкие женщины, циркуляр “Хавза,” Смирна, женская ассоциация “Асри,” “Инас,” Дарульфюнун, Халиде Эдип Адывар.

Հեղինակի մասին
About the author
Об авторе

Էլինա Զ. Միրզոյան, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, արևելագետ (թյուրքագետ), սփյուռքագետ, բանասեր (հայոց լեզու և գրականություն), ՀՅԹԻ Հուշագրությունների, վավերագրերի և մամուլի ուսումնասիրության բաժնի գիտաշխատող, ԵՊՀ դասախոս:

Ուսումնասիրությունների ոլորտները՝ թուրքահայ և թուրքական մամուլում Հայոց ցեղասպանության թեմայի ուսումնասիրություն, ազգային ինքնություն, հայկական թեմատիկան թուրքական տպագիր մամուլում:

Էլ. փոստի հասցե՝ elina-mirzoyan@mail.ru

Elina Z. Mirzoyan, Ph.D. in Philology, orientalist, philologist, specialist of Armenian diaspora studies, researcher at the Department of the Armenian Genocide Memoirs, Documents and Press, Armenian Genocide Museum-Institute Foundation, Lecturer at Yerevan State University.

Research fields – the theme of the Armenian Genocide in the Turkish and Armenian-Turkish press, national identity.

E-mail: elina-mirzoyan@mail.ru

Элина З. Мирзоян, кандидат филологических наук, востоковед, филолог, диаспоровед, научный сотрудник Отдела изучения воспоминаний, свидетельств и прессы Фонда “Музей-институт Геноцида армян,” преподаватель Ереванского государственного университета.

Область исследований – вопрос Геноцида армян на страницах турецкой и армяно-турецкой прессы, национальная идентичность, армянская тематика на страницах турецкой прессы.

Эл. почта: elina-mirzoyan@mail.ru